

Šimun Musa

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Matice hrvatske bb, BH-88000 Mostar
smusa@unizd.hr

HRVATSKI JEZIK U BOSNI I HERCEGOVINI S OBZIROM NA NJEGOV ZAKONSKI I STVARNI POLOŽAJ U DRUŠTVU

Hrvatski jezik, promatran u cjelokupnome mu tijeku i sveukupnu njegovu kompleksu, zbog povijesnih, socioloških, geografskih, demografskih, ekonomskih i inih razloga, ima osobit tijek i vrlo slojevitu strukturu.

To se očituje sve od njegova ranog doba (vremena Bašćanske i Humačke ploče iz 12. stoljeća) kad se ostvaruje kao jezik pismenosti i književnog početništva, zatim pojave regionalnih književnosti kad se hrvatski jezik pokazuje u tri različita narječja, preko određene standardizacije hrvatskog jezika u 18. i 19. stoljeću u kojoj dominiraju novoštokavština i ikavsko-ijekavski izgovor jata čime navlastito pridonose pisci franjevci Bosne Srebrene, a napose tom procesu normiranja hrvatskog jezika pridonosi preporodno-ilirsko razdoblje obilježeno borbom nekoliko filoloških škola da bi na smjeni 19. i 20. stoljeća »pobijedili« hrvatski vukovci dominirajući desetljećima 20. stoljeća u vidu svojevrstne unitarizacije, izuzev onog vremena Nezavisne Države Hrvatske koje je u jeziku poznato po raznim pokušajima i eksperimentima u kojima je primjenjivana isključivost kao rješenje.

I vrijeme druge Jugoslavije puno je unitarističko-represivnih mjera na provođenju jezične standardizacije, sve pod krinkom »jezične tolerancije«, a posebno u Bosni i Hercegovini gdje se trebao ustrojiti i usvojiti »jedinostveni bosanskohercegovački književnojezični izraz«.

Pa ipak, unatoč svim tim zabranama, prijetnjama, kaznama i svakoj kušnji, hrvatski je jezik opstao kao samosvojan, normiran jezik u svom standardu. Danas je on i ustavno i zakonski ravnopravan s drugim jezicima u Bosni i Hercegovini. Bez obzira što su u neskladu njegova ustavnopravna rješenja i praktična ostvarenja, izdržat će on sve aktualne zamke, pritiske, nepravde i kušnje i ostati jedinstven jezik hrvatskoga naroda i u Bosni i Hercegovini, i u Republici Hrvatskoj, i u svijetu.

Negdje sedamdesetih godina prošlog stoljeća u našem je jezikoslovlju prihvaćena teza što govori o trostoljetnom razdoblju hrvatskoga standardnog jezika (prema tumačenju Dalibora Brozovića, Josipa Vončine, a posebno Herte Kune kad je riječ o povijesti jezika u Bosni i Hercegovini). I Josip Vončina uočava u studiji o Kanižličevu jeziku kako se jezik toga pisca treba promatrati kao svojevrsna sinteza književnih ostvarenja cjelokupne hrvatske tradicije zaključujući da se za niz hrvatskih pisaca u Slavoniji prije preporoda termin *slavonski* nije odnosio samo na pokrajinu Slavoniju, nego je to bio znak pripadnosti općehrvatskom korpusu. Baštineći, kako je rečeno, cjelokupnu hrvatsku tradiciju (posebice dubrovačku pa i kajkavsku), Kanižlić stvara osnovicu hrvatskoga književnog jezika. Isto tako za uvođenje svojevrsna standarda u tom istom 18. stoljeću bitan je književni rad i pisaca iz Dalmacije, kao što su Filip Grabovac, Andrija Kačić Miošić, a istodobno je navlastito važno književno djelovanje bosanskih franjevaca provincije Bosne Srebrene čijim su granicama i ta dvojica pisaca s hrvatskoga juga na određen način obuhvaćeni.

Koliku ulogu u kulturnoj povijesti BiH imaju franjevci, počevši od očuvanja vjere, narodnog imena i jezika, u širenju *mira i dobra*, svakomu je poznato. Izdržali su oni sve povijesne kušnje, pa i ona najteža vremena osmanskog carstva preko četiri stoljeća, te su uz temeljne vjerske zadaće širili i pismenost. Tako će jezikoslovno-književni prinosi franjevaca u BiH biti najčešće jedine i glavne tečevine hrvatske kulturne baštine u BiH.

U vrijeme kad se Bosna Srebrena kao redodržava prostire od Budima do Jadrana, u potpunosti je ostvarena veza hrvatske okomice — Slavonija, Bosna i Hercegovina, Dalmacija — što će se navlastito odraziti na jezično jedinstvo Hrvata:

[...] ostvareni stupanj jezične homogenosti omogućuje i beletrističkim i nebeletrističkim djelima pristup i publici izvan pokrajina u kojima su nastala ... Franjevačka je pisana jezična praksa zapravo dalmatinsko-bosansko-slavonska.¹

Ta »jezična praksa« predstavlja prema Daliboru Brozoviću jednu od presudnih faza u standardizaciji hrvatskog jezika, prije hrvatskog narodnog preporoda.

Unatoč dugoj i bogatoj književnoj kulturi djelatnosti bosanskih franjevaca na hrvatskome jeziku, za Hrvate u BiH te za status i ime njihova jezika prekretnica je dolazak austro-ugarskih jedinica u kolovozu godine 1878. Premda pitanje službenoga jezika u BiH nije riješeno jednom odlukom za sva područja javne upotrebe, može se reći da su službena jezika bila dva: njemački i jezik koji se u početku različito naziva: Bosanski jezik, bosanski

¹ Brozović 1970a:22.

zemaljski jezik, zemaljski jezik, hrvatski jezik, srpsko-hrvatski jezik, hrvatsko-srpski. U Kallayevo doba (1882. – 1903.) ustaljuje se naziv bosanski jezik. Naredbom zemaljske vlade od 4. listopada 1907. zemaljski se jezik u BiH naziva srpsko-hrvatski jezik, a tako je ostalo i nakon aneksije, sve do 1918. godine, unatoč nekim neslaganjima i drugačijim političkim prijedlozima.²

Istina hrvatski standardni jezik svoje bitne odrednice dobiva u preporodu, tj. polovicom 19. st. kad ilirci napuštaju kajkavsko narječje i definitivno uzimaju štokavštinu za temelj hrvatskoga standardnog jezika. Dakle, štokavsko narječje (novoštokavica) i ijekavski izgovor glasa *ě* predstavljaju općeprihvaćenu osnovicu hrvatskoga jezika. Nakon toga o nizu problema u postilirskom razdoblju, bolje reći u drugoj polovici 19. st., sukobljavaju se i međusobno polemiziraju različite filološke škole (zagrebačka, riječka i zadarska te hrvatski vukovci).

Inače to je i razdoblje preobrazbe feudalnog u novo građansko društvo, kada se postojeća etnička zajednica transformira na viši stupanj »odrastanjem naroda u naciju.« Stoga se poslužimo definicijom profesora Dalibora Brozovića, i u svjetskim razmjerima jednog od utemeljitelja lingvističke standardologije³, koji pored ostalog uzima u obzir i povijesne i socio-kulturne okolnosti u razvitku jezika:

Bitno je za definiciju standardnog jezika da je on autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počinje u njoj služiti svojim idiomom, koji je dotad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije.⁴

Upravo pedesetih godina 19. st. hrvatski jezik biva učvršćen prvim normativima kao što su *Gramatika* Vjekoslava Babukića i Antuna Mažuranića te rječnicima Ivana Mažuranića, Josipa Užarevića da bi nakon 1880. g. otpočeo stogodišnji rad na Akademijinu Rječniku. Na smjeni stoljeća javljaju se tri normativna djela: *Hrvatski pravopis* Ivana Broza, 1892., *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog književnog jezika* Tome Maretića, 1899. te Broz—Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika*, 1901. godine. Većina tih autora su i najistaknutiji hrvatski vukovci, što jasno govori da je konac 19. i početak 20. st. u našem jezikoslovlju obilježen pobjedom vukovaca. Kako oni razmišljaju, najbolje govori njihov čelnik Tomo Maretić, koji zagovara »jedinostveni jezik jednog naroda dvojakog imena«.

Koju su koncepciju podržavale tuđinske vlasti, vidi se po zastupnici-

² Samardžija 2004:133.

³ Katičić 2004:7.

⁴ Brozović 1970b:28.

ma u Saboru, među kojima su odreda khuenovci. (Najistaknutija dva hrvatska vukovca Armin Pavić i Tomo Maretić bili su pripadnici unionističke mađaronske stranke, a kao takvi i saborski zastupnici. Franjo Iveković toliko će značiti Khuenu, da će ga predlagati za zagrebačkog nadbiskupa. Jedino je Ivan Broz, na određen način, bio odmaknut od takve politike i kao nacionalno svjesniji on će ponajviše ispaštati.) Slično je i u Bosni i Hercegovini, gdje vlada famozni Benjamin Kállay (1882. – 1903.), kako je već navedeno.

Bez obzira na to što hrvatski narodni preporod sa središtem u Zagrebu i još nekim gradovima u Hrvatskoj (Zadar, Rijeka, Split) nije snažnije i organiziranije zahvatio Bosnu i Hercegovinu, javit će se nekoliko značajnih preporoditelja (Ivan Frano Jukić, Grgo Martić, Marijan Šunjić, Martin Nedić, Antun Knežević, Petar Bakula, Frano Miličević⁵) koji će odlučno i u tijesnoj suradnji s preporodnim čelnicima iz Hrvatske pronositi i ostvarivati preporodne ideje.

Dakako da je vukovsko jezično načelo bilo presudno i na području Bosne i Hercegovine, pogotovo za vrijeme jugoslavenskih režima, s tim što je unitarizam u stilu »jednačenja po srpskosti« bio svakako izraženiji na tom području nego u Hrvatskoj.

U doba Drugog svjetskog rata, odnosno uspostavom Nezavisne Države Hrvatske, u episi naciocentrizma, uvode se najčešće isključiva rješenja u vidu nametnuta jezičnog čistunstva, pa bez obzira i na neke djelotvorne priloge, često se zaglavljuje u krajnostima i zastranjenjima. Dakle, mnoga pitanja u hrvatskom jeziku rješavaju se »snažnom politizacijom jezičnog pitanja i njegovom više-manje otvorenom instrumentalizacijom«⁶. (Zaduženo je državno tijelo *Hrvatski državni ured za jezik*, a djeluje sukladno *Provedbenoj naredbi ...* od 12. srpnja 1941.) Djelo Petra Guberine i Krune Krstića *Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika* (1940.) imalo je snažan utjecaj i za hrvatsko jezikoslovlje u BiH. Uveden je i korijenski pravopis – *Koriensko pisanje*, 1942., a 1944. *Hrvatski pravopis* kao normativ.

U to isto ratno doba, samo s druge strane, stajalište o jeziku u Jugoslaviji donosi i AVNOJ⁷ – poštujući pravo svakog naroda na vlastiti jezik i na narodno ime jezika, pa su se službeni akti⁸ i pisali na četiri jezi-

⁵ Vidi Musa 1992:15, 16.

⁶ Samardžija 1993:16.

⁷ Odluka o objavljivanju odluka i proglasa Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, njegovog Pretsjedništva i Nacionalnog komiteta na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku, *Službeni list DFJ*, 14. veljače 1945., br. 1, str. 5.

⁸ Odluka o »Službenom listu DFRJ«, *Službeni list DFJ*, 14. veljače 1945., br. 1, str.

ka, i to: »na srpskom, hrvatskom, slovenskom i makedonskom jeziku«. I prigodom proglašenja Ustava u Ustavotvornoj skupštini 31. siječnja 1946. Ustav je proglašen na četiri službena jezika⁹.

Na oslobođenom teritoriju hrvatski književni jezik počinje živjeti prvi put neugrožavan ni opasnostima germanizacije, potalijančivanja ili mađaronskih težnja, kao do 1918., ali ni unitarističkim pritiskom kao nakon 1918.¹⁰

Tako je hrvatskom književnom jeziku u cijeloj Jugoslaviji bila, pravno gledajući, osigurana ravnopravnost. I časopis *Jezik* pokrenut 1952. glasio je kao »časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika«. Ali razdoblje ravnopravnosti jezika nije dugo trajalo. Već je 1953. Matica srpska iz Novog Sada organizirala *Anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa*, zalažući se za jedinstveni srpskohrvatski jezik, a rezultat je bio Novosadski dogovor iz godine 1954. gdje u prvoj točki stoji: »Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik«. Na toj osnovi teče jezično standardiziranje u svim normativima: i u pravopisu, i u gramatici, i u rječniku. Diktat je i u jezičnoj teoriji i u praksi bio stalan, kontroliran i nasilno proveden.

Pa ipak toj prisilnoj normi nisu se pokoravali mnogi književnici pa i neke ustanove što, svakako, posvjedočiše svojim djelima, a poglavito čvrstim stavom izraženim 1967. u *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*.

Što o *Deklaraciji* i pojavama uz nju (u BiH uz *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, u znak nacionalne ravnoteže, tretira se i *Predlog za razmišljanje* skupine beogradskih književnika) govori Milan Šipka, direktor Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, pogledajmo:

Ti su akti i u političkim i u stručnim (lingvističkim) krugovima BiH ocijenjeni kao štetni i veoma opasni po zajednički život naroda u toj republici i slobodu upotrebe zajedničkog jezika.¹¹

A kako će proći pristaše *Deklaracije*, koji ustrajavaju na »samostalnosti i ravnopravnosti« hrvatskog jezika, budući da su im »protivnici ovog koncepta pripisivali na društvenom planu političku etiketu nacionalizma, a na jezičnom separatizma«¹², nije teško zaključiti.

Uistinu žrtva tvoraca *Deklaracije* bila je velika, a rezultati na toj osnovici toliko su značajni da su dostojni samoprijegara svojih autora. *Deklaracija* je postala znakom nacionalne svijesti i prije svega simbolom otpora pre-

10.

⁹ *Borba*, 14. travnja 1961.

¹⁰ Brozović 1978:70.

¹¹ Šipka 2005:432.

¹² Baotić 2005:438.

ma unitarizmu kakav je njegovao Novosadski dogovor. (A Bosna i Hercegovina bila je najpovoljniji prostor afirmacije »miksana jezika« zbog svoga etničkog sastava). Kad je donekle popustila prisila i prijetnja u vrijeme »hrvatskog proljeća« 1971., u inozemstvu, u Londonu, izlazi *Hrvatski pravopis* trojice autora: Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Mogušā. Unatoč osudama i zabranama iz Karađorđeva 1971., proces snaženja hrvatskog književnog jezika bio je nezaustavljiv. I u Hrvatskoj, ali i u Bosni i Hercegovini, u kojoj je hrvatski narod i hrvatski jezik često bio omalovažavan, kažnjavan, zabranjivan i protjerivan. Ali hrvatski jezik bio je jači od svih tih prisila, pa se kao takav othrvao i preživio.

Preživio je i nakon zabrane pravopisa *Londonca* iz 1971. a i nakon političko-administrativnih dekreta s vrha bosanskohercegovačke vlasti u vidu svojevrstnih simpozija i savjetovanja kakvi su održavani 1970. u Sarajevu pod nazivom *Simpozijum o jezičnoj toleranciji* te u Mostaru *Savjetovanje o realizaciji Zaključaka Simpozijuma o jezičnoj toleranciji i dokumentima društveno-političkih organizacija i Skupštine SRBiH o književnom jeziku i književnojezičnoj politici u BiH*, održano 1973. godine, kojim se trebalo provjeriti provedbu sarajevskog Simpozija i svih onih političkih odluka njime potaknutih, a usvojenih 1971. godine što su ugrađene i u tekst Ustava SR-BiH, a našli su odraza i u drugim značajnim aktima, kao što su nastavni planovi i programi, »akcioni« programi SKBiH i SSRN BiH i sl.

Najznačajniji dokument »društenopolitičkih organizacija« bio je *Književni jezik i književnojezična politika u BiH* i u njemu definirana četiri načela takve politike koja pokazuje formalno demokratski sjaj, a sadržajno pomutnju što onemogućuje provedbu takvih nakana, dakako, najprije zbog neutemeljenosti, a onda i kontradiktornosti, disparatnosti i nerazgovijetnosti iznesenih načela što su i donesena, ne toliko zbog jezikoslovne koliko zbog političke zadaće.

Evo tih načela:

1. prihvatanje hrvatskosrpskog, odnosno srpskohrvatskog književnog jezika kao jednog jezika sa svim raznolikostima i varijantnim razlikama;
2. otvorenost prema pozitivnim i jezičkim utjecajima iz svih republika i svih kulturnih središta našeg jezičkog područja;
3. njegovanje autohtonih književnojezičkih i kulturnih vrijednosti, koje su zajedničko blago svih naroda BiH i čine most među njihovim kulturama, tj. insistiranje na onome što nas povezuje i zbližava;
4. puna sloboda individualnog izbora jezičkih izražajnih sredstava, bez obzira na njihovu varijantsku markiranost u drugim sredina-

ma (...) što su od izuzetnog značaja za razvoj kulture u našoj Republici općenito, posebno za štampu, publicistiku, izdavačku djelatnost, administraciju i, naravno, školsku nastavu.¹³

U svom izlaganju u kojem su navedena ova načela (posebno objavljena u »Zaključcima o književnojezičkoj politici u vaspitno-obrazovnoj djelatnosti«, a usvojenima na Skupštini SR BiH 26. VII. 1971. i dokumentu društveno-političkih organizacija *Književni jezik i književnojezička politika u Bosni i Hercegovini* od 11. II. 1971.), Milan Šipka, koji je bio i organizator Savjetovanja i zaduženi službenik za provedbu zaključaka, nedosljedno i politički tendenciozno, u svojevrsnim sofizmima, kvazidijalektički ustrojenima, pronalazi doista neuvjerljiva objašnjenja i uzaludno traži izlaz i opravdanje za postavljene ciljeve, govoreći:

Slijedeći dijalektiku tih principa, mi treba da ih dijalektički i shvatimo i realiziramo. Nijedan od proklamovanih principa književnojezičke politike u Bosni i Hercegovini ne bi se smio izdvajati, apsolutizirati i preferirati drugim principima. To praktički znači da se u ime slobode individualnog izbora jezičkih izražajnih sredstava — za koju se moramo uporno zalagati, ako polazimo od principa srpsko-hrvatskog jezičkog zajedništva, od poštovanja slobode stvaralaštva i ljudskog dostojanstva — ne može negirati kolektivni jezički izraz u BiH, kao lingvistički nužan rezultat zajedničkog života i međusobne jezičke komunikacije, odnosno standardna forma tog izraza kao nasušna društvena potreba (s obzirom na postojanje zajedničkih političkih, predstavničkih, kulturnih, obrazovnih i uopće društvenih institucija).¹⁴

Dakle, »bosanskohercegovački književnojezički izraz« zadaća je koju treba bespogovorno ostvariti i koja će postati sredstvom »cjelokupna akcionog jedinstva progresivnih snaga u BiH«.

Eto na taj način se gledalo na jezik i tako se ostvarivala unitaristička koncepcija u BiH što je dokidala povijesne i prirodne jezične tijekove, gušila jezičnu slobodu pod krinkom »tolerancije u jeziku«, kažnjavala nacionalnu emancipaciju pod plaštem »demokracije u jezičkom izražavanju«, gušila svaku pomisao na ravnopravnost jezika u BiH.

Kako bi to trebao izgledati »kolektivni jezički izraz u BiH«, i kako bi se provodio »demokratskim metodama« po svaku cijenu, pogledajmo:

Teorije o varijantskoj polarizaciji, o 'ukrštanju' dviju varijanata na našem tlu, o 'pravima' tih varijanata u BiH na ravnopravan uticaj — izraz su težnji lingvističkih (i ne samo lingvističkih) hegemonista koji se pod firmom jezičke ravnopravnosti i tolerancije bore za 'prevlast' u BiH [...] Varijant-

¹³ Šipka 2001:174–175.

¹⁴ Šipka 1974:12–13.

ska polarizacija, dalje, nužno bi doprinijela dezintegraciji bosanskohercegovačke kulture [...] U krajnjoj konsekvenci, takva politika vodila bi nas dezintegraciji i negiranju suvereniteta SR BiH.¹⁵

Svaka varijantska polarizacija bila je onemogućavana u službenoj uporabi, a pogotovo je osuđivano proglašavanje jezika po imenu jednog naroda (npr. hrvatski jezik). Pa ipak određen broj hrvatskih lingvista ostao je dosljedan u svojim stavovima:

Praktički i principijelno (tj. i pravno), nacionalna varijanta standardnog jezika funkcionira za narod koji je upotrebljava isto onako kao što funkcionira nacionalno homogen jezik za narod koji se njime služi.¹⁶

Tu postavku je temeljito i u više svojih radova¹⁷ obrazložio Ljudevit Jonke naglašavajući također kako varijante nadilaze razinu regionalnih idioma jer u biti nose »elemente pravog, samostalnog i djelotvornog književnog jezika« (Jonke 1965:10).

Bez obzira na suvislost i utemeljenost ovih stajališta, uvođenje nadnacionalnog »kolektivnog jezičkog izraza«, odnosno »bosanskohercegovačkog književnojezičkog izraza« kao norme po mjeri vladajuće ideologije, proglašeno je službenim i obveznim u javnoj uporabi, a svako kolebanje ili neprihvatanje tih načela tretirano je pojavom »dezintegracije i negiranja suvereniteta SR BiH.«

Budući da je hrvatski jezik u svom standardnom vidu jedan jezik, ponovimo, »autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan«, i da je kroz sva vremena, i usuprot tuđinskim politikama, opstao i ostao potvrdom hrvatskog identiteta, nije se mogao zatrti ni u Bosni i Hercegovini gdje je hrvatski narod uvijek bio konstitutivan, a prema ustavu i ravnopravan s druga dva naroda. Osim toga neumjesno je i neprirodno, pokazalo se to puno puta u povijesti, političkim pritiscima i dekretima određivati jezik i volju naroda. O tome, u širem smislu, govori Radoslav Katičić, a što se može primijeniti kao pravilo i u ovoj situaciji:

Nezahvalan je posao potirati jezičnu standardizaciju kad se jednom dogodi. Polomili su na tome zube. A što je hrvatski jezik izdržao to mučno navlčenje, dodatni je dokaz, kad bi još kakav bio potreban, da to jest standardni jezik, da je standardizacija doista dovršena. (...) Bilo je dosta jačih, i u Beču, i u Budimpešti, i u Beogradu [i u Sarajevu, op. Š. Musa], koji su, u interesu svojega lakšeg vladanja na što širem prostoru, htjeli kvačiti, pa ipak nitko od njih nije uspio zatrti vlastitost hrvatske jezične standardizacije. Baš odatle se vidi da ona doista sama u sebi sadrži svoja načela. Upra-

¹⁵ Šipka 1975:25–26.

¹⁶ Brozović 1970b:35/36.

¹⁷ Jonke 1964/1965:1–6, 1965a:189–199, 1965b:1363–1371.

vo su ta načela, a ne proglasi i propisi ovlaštenih pojedinaca i volja vlasti koja je stajala iza njih, njezin najviši autoritet.¹⁸

U Bosni i Hercegovini sudbina hrvatskog jezika, iako je nekako pravno riješena, u praktičnom provođenju jezične ravnopravnosti ima značajnih problema.

Povijest hrvatskog jezika opredmećena književnim i drugim djelima, navlastito jezikoslovnim prinosima, kroz sve faze u razvoju hrvatskog jezika, govori o višestoljetnom kontinuitetu i jedinstvenu lingvističkom kompleksu uza sve raznorodnosti njihovih dijalektoloških sastavnica.

A kakav je aktualni poslijedejtonski ustavnopravni položaj hrvatskog jezika i kakva su uopće ustavnopravna rješenja jezične politike u Bosni i Hercegovini, trebalo bi raščlaniti ovom prigodom. Aktualni *Ustav Bosne i Hercegovine* ništa ne govori o službenim jezicima, već to pitanje prepušta entitetskim ustavima. *Ustav Republike Srpske* to pitanje rješava člankom 17. čiji prvi i drugi stavak glase:

U Republici Srpskoj je u službenoj upotrebi srpski jezik ijekavskog i ekavskog izgovora i ćirilično pismo, a latinično pismo na način određen zakonom.

Na područjima gdje žive druge jezične grupe u službenoj upotrebi su njihovi jezici i pisma na način određen zakonom.

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine riješio je pitanje jezika Bosne i Hercegovine člankom 6. koji glasi:

Službeni jezici Federacije BiH su hrvatski jezik i bosanski jezik. Službeno pismo je latinica. Ostali jezici se mogu koristiti kao sredstva komunikacije i nastave.

Pitanje naziva »bosanski jezik« pitanje je koje će sigurno još dugo biti tema polemika, ali je neprijeporno da svaki narod može zvati svoj jezik kako smatra da ga treba zvati (Brozović 1999b:15/16), iako je uobičajeno da se naziv jezika izvodi iz naziva naroda (Nijemci — njemački jezik, Španjolci — španjolski jezik, itd.). Isto tako, svaki narod prevodi naziv stranog jezika na svoj jezik. Tako Slovaci svoj jezik zovu slovenskim, a Hrvati ga prevode kao slovački, Bošnjaci svoj jezik zovu bosanskim, a Hrvati ga zovu bošnjačkim, itd. Zašto se u hrvatskom prijevodu Ustava Federacije BiH bošnjački jezik naziva bosanskim, objasnio je sudac Vrhovnog suda Federacije BiH Mirko Bošković u svom članku pod nazivom *Tajnikov doprinos nazivu bosanski jezik* objavljenom u glasilu Matice hrvatske iz Mostara, *Motrišta*, broj VII(1998).

Takva nenačelna i proizvoljna rješenja ishodila su i različite nazive je-

¹⁸ Katičić 2004:21,24.

zika u ustavima županija. Zajednički imenitelj u devet županija jest preuzimanje gore navedenog članka 6. Ustava Federacije BiH, s tim da se u hrvatskom prijevodu Ustava Županije posavske (članak 10.), Zapadno-hercegovačke županije (članak 10.), Hercegovačko-neretvanske županije (članak 8.) i Hercegbosanske županije (članak 10.) ispravno upotrebljava naziv »bošnjački jezik«. Iz svega navedenog proistječe da je potrebno pokrenuti postupak za ispravak hrvatskog prijevoda naziva jezika Bošnjaka u Ustavu Federacije BiH i ustavima preostalih pet županija, gdje to nije učinjeno. Također mi se čini bitno istaknuti činjenicu da u Ustavu Županije Sarajevo uopće nema niti jednog članka koji govori o pitanju jezika, te da ustavi Unsko-sanske županije, Zeničko-dobojske županije, Bosansko-podrinjske županije, Županije Goražde i spomenute Županije Sarajevo, uopće nemaju prijevoda na hrvatski jezik. (Valjda i u tim županijama ima Hrvata.)

Člankom 7. *Statuta* Distrikta Brčko, utvrđuje se ravnopravnost jezika i pisma tri konstitutivna naroda u BiH ovako: »Bosanski, srpski i hrvatski jezik, te latinično i ćirilično pismo u jednakopravnoj uporabi za sve službene svrhe.«

Tako raznorodna rješenja neizbježno su morala proizvesti i različita rješenja u zakonima koji se donose u pojedinim županijama. Da bih prikazao svu nelogičnost i raznorodnost koja se pojavljuje u zakonima županija, poslužiti ću se primjerom zakonske regulative primjene jezika u nastavi, što je u isključivoj ovlasti županija, a smatram da je problem jezika na kojem se nastava izvodi od nemjerljive važnosti u primjeni ustavnih rješenja o jeziku i ljudskim i nacionalnim pravima uopće.

Tuzlansko-podrinjska županija, koja je prva donijela *Zakon o osnovnoj školi* i *Zakon o srednjoj školi*, pitanje jezika u nastavi definira tako da se u osnovnoj i srednjoj školi nastava izvodi na »bosanskom književnom jeziku ijekavskog izgovora i hrvatskom književnom jeziku ijekavskog izgovora«. U Zeničko-dobojskoj županiji nastava se izvodi na »bosanskom ili hrvatskom književnom jeziku ijekavskog izgovora«. Unsko-sanska županija predviđa treće rješenje i propisuje da se nastava izvodi na »standardnom bosanskom jeziku ili standardnom hrvatskom jeziku«. Županija Sarajevo, Županija Goražde, dijelovi Hercegovačko-neretvanske županije i Županije središnja Bosna u prosvjeti primjenjuju zakone bivše Republike Bosne i Hercegovine, a imaju doista neobično rješenje, te se nastava u osnovnoj i srednjoj školi izvodi na »standardnom književnom jeziku ijekavskog izgovora konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine koji se imenuju jednim od tri naziva: bosanski, srpski i hrvatski«.

Isto kao i u svom Ustavu, Županija Sarajevo u svojim zakonima o obrazovanju ne spominje pitanje na kojem će se jeziku izvoditi nastava, već samo kaže: »Osnovna škola osigurava da u prva tri mjeseca učenici savladaju i latinicu i ćirilicu, s tim da se u prvom razredu započinje sa učenjem latinice«. U Bosansko-podrinjskoj županiji se utvrđuje da se u školi nastava izvodi na bosanskom jeziku. U Hercegovačko-neretvanskoj županiji pitanje jezika u nastavi rješava se na sljedeći način: »Nastava u osnovnim školama, odnosno u odjeljenjima izvodi se na hrvatskom jeziku ili bošnjačkom jeziku i na latiničnom pismu. Izvođenje nastave za djecu pripadnike etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina izvodit će se u skladu s posebnim propisom koji donosi Ministarstvo«.

U tekstu prijevoda na bošnjački jezik umjesto »bošnjački« stoji »bosanski«. Rješenje je u Županiji središnja Bosna sljedeće:

Nastava u osnovnoj školi odvijat će se na jednom od jezika konstitutivnih naroda, prema pravu izbora djetetova roditelja, po prihvaćenim najvišim europskim i međunarodnim standardima. Osnivač je dužan pod jednakim uvjetima osigurati korištenje školskog prostora svim učenicima, bez obzira koji nastavni plan i program pohađaju i na kojem jeziku se nastava izvodi.

U *Zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju* Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine, u članku 9. stoji:

Bosanski, hrvatski i srpski jezik, te latinično i ćirilično pismo su ravnopravnoj uporabi u nastavi i vannastavnim aktivnostima u osnovnim i srednjim školama Distrikta.

Ima li *Statut* Distrikta Brčko i tekst navedenog *Zakona* službeni prijevod na hrvatski jezik i kakva su rješenja u tom prijevodu, još uvijek mi nije poznato jer ga nisam mogao pronaći.

Napominjem da je na dijelu teritorija koji je bio pod kontrolom Armije BiH, sve do donošenja županijskih zakona o obrazovanju (posljednji u Hercegovačko-neretvanskoj županiji 2000. godine i u Županiji središnja Bosna u 2001. godini) bilo u primjeni ranije važeće rješenje u zakonima Republike Bosne i Hercegovine kojim je predviđeno da se nastava u osnovnoj i srednjoj školi izvodi na »standardnom književnom jeziku ijekavskog izgovora konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine koji se imenuju jednim od tri naziva: bosanski, srpski i hrvatski«, a osnovne i srednje škole su još dužne i da u »cjelokupnoj obrazovno-vaspitnoj djelatnosti obezbjede ravnopravnu zastupljenost oba pisma, latinicu i ćirilicu«.

Dodamo li tomu da izuzev na Sveučilištu u Mostaru niti na jednom drugom sveučilištu u BiH ne postoji katedra za hrvatski jezik, pa se prema

tomu ne može školovati ni »proizvesti« profesor hrvatskog jezika, onda stvar postaje jasna. Javlja se strah da od proklamiranog statusa službenog jezika u *Ustavu Federacije BiH*, u praksi ne će ostati puno. Jer kroz ustave županija vidimo kako se naziv hrvatski već pomalo reducira, da bi na putu do učionice i katedre često sasvim nestao. Kakve su promjene na tom planu u svjetlu *Odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine o konstitutivnosti sva tri naroda na cijelom prostoru BiH?* O tome ćemo sada nešto više reći, posebice kada je u pitanju praktična i dosljedna provedba.

Sve građane BiH još čeka posao dosljedne provedbe i oživotvorenja ustavne činjenice da je hrvatski jezik ravnopravan službeni jezik, što treba opravdati u svim ustavima, svim zakonima, u medijima, u nastavi, u udžbenicima, u administraciji, u kulturi i politici i običnoj svakodnevnicima. A sve što važi za hrvatski jezik, naravno da istodobno treba primjenjivati i na druga dva jezika.

Znači stanje o kome smo do sada govorili bilo je pravno valjano do 28. travnja 2002. godine kada visoki predstavnik objavljuje *Odluku o izmjenama i dopunama Ustava Federacije Bosne i Hercegovine*, što donosi bitne promjene u pravnom reguliranju pitanja jezika. Ista *Odluka o izmjeni Ustava* donesena je i za Republiku Srpsku.

Činjenica da sada Bošnjaci, Srbi i Hrvati postaju konstitutivni narodi u cijeloj Bosni i Hercegovini, tj. u Federaciji BiH i u Republici Srpskoj, nameće izmjenu pa su onda i službeni jezici hrvatski jezik, srpski jezik i bosanski jezik, a službena su pisma sada latinica i ćirilica također u cijeloj BiH. Naravno da sve odredbe treba nužno i dosljedno primjenjivati u županijskim ustavima.

Od nekih amandmana na *Ustav Federacije BiH*, vezano za našu temu, nezaobilazno je ukazati na amandmane XXXVII, XXXVIII, XXXIX i XL. koji se odnose na definiranje vitalnog nacionalnog interesa, te pitanja procedura i načina njegove zaštite.

Posebice veliku važnost ima činjenica da je kao vitalni interes jednog naroda definiran i »identitet jednog konstitutivnog naroda« i »obrazovanje, vjeroispovijed, jezik, njegovanje kulture, tradicije i kulturnog naslijeđa«, što će u budućnosti sigurno proizvesti posljedice za ovu iznimno važnu problematiku u procesu donošenja odluka na svim razinama vlasti u kojoj sudjeluju suvereni narodi, kakav je i hrvatski u BiH.

Kada u jednom društvu dolazi do izrazite razlike ili čak suprotnosti između proklamiranih načela i njihova ostvarenja u svakodnevnoj praksi, onda je to siguran znak da je to društvo u ozbiljnim poteškoćama. Na žalost, u Bosni i Hercegovini dolazi do takvih pojava, te od ustavnih načela

la što inzistiraju na najvišim demokratskim načelima i slobodama čovjeka i naroda, odmah na prvom koraku iza Ustava počinje urušavanje ovih neprijepornih demokratskih standarda. Naime, 30. lipnja 2003. donesen je *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini*. Sam ustavni temelj za donošenje ovakva zakona na državnoj razini više je nego upitan, ne bi mogao izdržati iole ozbiljniju analizu ili provjeru relevantnih čimbenika. Rješenja u navedenom zakonu izazivaju zabunu, zbrku, ali i opravdan strah za krajnje namjere zakonodavca, a posebice za primjenu u praksi takvih višeznačnih odredaba. Na primjeru članka 7. ovog, već više puta spomenuta, zakona stoji: »Jezici konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine upotrebljavati će se u svim školama, u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine. Svi učenici u školama će izučavati pisma koja su u službenoj upotrebi u Bosni i Hercegovini.«

Zamislite uporabu jezika u skladu s *Ustavom Bosne i Hercegovine*, u kojem ne piše ništa o službenoj uporabi jezika konstitutivnih naroda! Ili, na kakva sve razmišljanja može navesti odredba o primjeni »zajedničkih jezgri za hrvatski, srpski i bosanski jezik« (rječnik, gramatika, pravopis, lektira, udžbenici...!?).

Dakle, prije spomenute zakonske odredbe vrijedile su sve do donošenja *Okvirnog zakona o osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju* koji izlazi 30. lipnja 2003. godine. Zatim su županije i Republika Srpska donijele svoje zakone o osnovnom i srednjem odgoju i obrazovanju koji su sada usklađeni s *Okvirnim zakonom*. Tamo gdje su bila »neadekvatna rješenja«, visoki predstavnik — kao krajnji autoritet — sam je okončao posao: u Zapadnohercegovačkoj županiji, u Hercegbosanskoj županiji, u Županiji središnja Bosna, a po nešto drugačijem postupku i u Hercegovačko-neretvanskoj županiji. Nakon svega, sada je zakonsko stanje ujednačeno što samostalno kroz tijela županija, što višom silom, pa se može svesti na sljedeću odredbu: »Nastava u školi izvodit će se na jezicima konstitutivnih naroda BiH, uz upotrebu oba pisma sukladno Ustavu BiH«, a odrednica o jeziku već je spomenuta u *Okvirnom zakonu* — čl. 7. A znadete li, kako rekoh, da u *Ustavu BiH* ne postoji ništa što govori o jezicima, štoviše — taj tzv. ustav još uvijek je u vidu aneksa Daytonskog sporazuma.

Pogledajmo zatim kako stoji sa zakonskim odredbama što se odnose na nacionalne manjine. Kad se pogleda stanje u svih deset županija Federacije BiH, vidi se da je za manjine ovakvo rješenje: »Izučavanje nastave materinskog jezika treba se i mora osigurati sukladno Konvenciji o pravima nacionalnih manjina«. Znači, nacionalnoj manjini je zakonski obvezno, decidno i jasno zajamčeno izučavanje materinskog jezika u školi, a vidjeli smo kako stoji s jezicima konstitutivnih naroda. I još nešto: u čl.

56. *Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem odgoju i obrazovanju* nadzor nad provedbom samog zakona vrši Ministarstvo civilnih poslova BiH. Pa s kojim onda ustavnim temeljem barata u tom slučaju to ministarstvo, ako je ustvrđeno da su isključive nadležnosti za školstvo na županijama Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske (Ustav F BiH, Poglavlje III, članak 4,5,6...).

Radni materijal *Okvirnog zakona u visokom obrazovanju* u Bosni i Hercegovini toliko je prepun paradoksa i nedosljednosti da ga doista nije lako pratiti. Uzmimo za primjer sljedeće: »pristup studenata sveučilištu, statuti sveučilišta, studiranje, predavanje, sve to može biti, ili se mora osigurati svakomu, bez obzira na spol, rasu, seksualnu orijentaciju, bračni status, boju kože, vjeru, jezik, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, (...) imovinu, rođenje ili bilo koji drugi status«. Doslovce tumačiti tu odredbu znači da svaki student ima pravo studirati, ili svaki predavač predavati na bilo kom jeziku na svijetu. (Recimo, primjerice, predavač predaje na kineskom, a student odgovara na grčkom jeziku.) Sve ovlasti u ovoj odredbi daju se entitetskim ministarstvima, premda po Ustavu Federacije BiH one pripadaju županijama. Na prijedlog da se ovlasti daju ministarstvu na razini Vijeća ministara cijele BiH, predlagači zakona kažu da to ne mogu zbog ustavnih rješenja, a istovremeno, bez obzira na ustavna rješenja, odnosno upravo u suprotnosti s njima, ovlasti se daju federalnom Ministarstvu obrazovanja i znanosti. Zbog svega navedenoga oprez spram ovih zakonskih akrobacija doista je nužan!

Ipak činjenica da županije trebaju (odnosno, već su trebale) uskladiti svoje Ustave s Odlukom visokog predstavnika o konstitutivnosti sva tri naroda i u Federaciji BiH i u Republici Srpskoj, te zakone o osnovnoj i srednjoj školi s *Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem školstvu* u BiH, zahtijeva od svih, a posebice od zastupnika u skupštinama, da ulože maksimalan napor kako bi svim narodima osigurali slobodnu i ravnopravnu uporabu jezika, te zadovoljili kulturne, obrazovne, informativne i vjerske potrebe, u svoj svojoj punini i sukladno međunarodnim konvencijama.

Pa ipak, bez obzira i na najnovije primjedbe o uporabi hrvatskog jezika u Bosni i Hercegovini, dakle »službenoj uporabi hrvatskog jezika izvan R Hrvatske«, kao i tendencije iz unitarističkih krugova vezane za to, one se pokazuju posve neopravdanima, jer:

Postoji dakle samo jedan hrvatski jezik i ne može biti jedan za Hrvate u Republici Hrvatskoj i drugi za Hrvate u Bosni i Hercegovini. Nisu neprihvatljivi samo pokušaji da se bošnjački jezik nametne bosanskohercegovačkim Hrvatima, bezuvjetno su neprihvatljive i eventualne tendencije da se ostva-

ri nekakav autonomni bosanskohercegovački hrvatski standardni jezik.¹⁹

Premda vjerujemo u pravno-formalna rješenja (ustav i zakon), kao i navedene znanstvene sudove, neke, s oprezom rečeno, čudnovate ideje što dolaze iz određenih krugova moći s pravom izazivaju nedoumicu, da ne kažem strah i zabrinutost. Ovom prigodom može se nabrojiti nekoliko takvih drastičnih primjera:

- propisivanje Hrvatima kako će prevoditi
- nepostojanje katedre za hrvatski jezik, izuzev na Sveučilištu u Mostaru
- zakonska zabrana uporabe naziva »županija« kao hrvatskog naziva za »kanton« (odluka Ustavnog suda Federacije BiH)
- zakonska zabrana naziva Herceg-Bosna za županiju (odluku donosi međunarodna zajednica)
- ukidanje pridjeva *hrvatski* iz naziva radijskih i televizijskih postaja, škola i drugih institucija koje se financiraju s proračuna (odluku donosi međunarodna zajednica.)
- nezgrapnan, nakaradan i neispravan hrvatski jezik u svim službenim novinama i službenim glasilima
- neispravna i nedovoljna uporaba hrvatskog jezika u javnim audiovizualnim sredstvima priopćavanja (naročito Federalna televizija i federalni i državni radio).

O nacionalnoj zastupljenosti hrvatskih kadrova u pobrojanim institucijama, kao i o načinu njihova biranja, nije potrebno govoriti.

Svi ti spomenuti problemi nisu i jedini, ali zorno pokazuju položaj hrvatskog jezika u Bosni i Hercegovini, a samim tim i položaj hrvatskog naroda.

Zabrana hrvatskog znakovlja, zabrana ili zaobilaženje pridjeva *hrvatski* ispred svega i svačega, pa čak i jezika, svekoliko zabranjivanje i ograničavanje ustavno zajamčena prava na izražavanje nacionalnog identiteta, sumnjam da će pridonijeti stabilizaciji političkih prilika u BiH. Naprotiv, ne znam po koji put u povijesti, i u bilo kojem dijelu svijeta, kao i bilo kojem narodu, to će samo biti izvor stalne napetosti i nezadovoljstva. Nažalost, povijest nije uvijek učiteljica života, pa se stoga i ponavlja.

Nas čeka posao dosljedne provedbe oživotvorenja ustavne činjenice da je hrvatski jezik službeni jezik i u Federaciji BiH i u cijeloj Bosni i Hercegovini, što treba opredmetiti i u svim županijskim ustavima, svim zako-

¹⁹ Brozović 1999b:15.

nima, u medijima, u administraciji, politici, kulturi i nastavi i običnoj svakidašnjici.

Bosna i Hercegovina kao višenacionalna zajednica triju konstitutivnih naroda i triju ravnopravnih jezika mora i u zakonskoj regulativi i u jezičnoj teoriji i praksi, na svim razinama, čuvati sve nacionalne i duhovne tečevine braneći se dosljedno od svih unitarističkih tendencija zbog kojih bi sve strane, pa i država, bile na gubitku.

Literatura

- Alaupović, Tihomil. 1918. Razvijanje narodne misli u Bosni, *Hrvatska njiva* 2/10, str. 157–161.
- Banac, Ivo. 1991. *Hrvatsko jezično pitanje*. Prijevod s engleskog Ivan Matković. Zagreb : Most = The Bridge, a Journal of Croatian Literature, Collection of Croatian Literature, vol. I.
- Baotić, Josip. 2005. Književna politika 1970–1990 — borba za zajedništvo i ravnopravnost. U zborniku *Jezik u Bosni i Hercegovini* (Urednik Svein Monnesland), str. 435–477.
- Bogišić, Rafo. 1994. Književnost bosansko-hercegovačkih franjevaca u hrvatskoj književnoj matici. U zborniku *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291–1991*. Samobor, str. 183–196.
- Botica, Stipe. 1990. *Filip Grabovac*. Zagreb : Zavod za znanost o književnosti Fiozofskog fakulteta.
- Brozović, Dalibor. 1970a. O početku hrvatskog jezičnog standarda. *Kritika* III, 10, str. 21–42.
- Brozović, Dalibor. 1970b. *Standardni jezik*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Brozović, Dalibor. 1973. Uloga bosanskohercegovačkih franjevaca u formiranju jezika hrvatske književnosti i kulture — od Divkovića do fra Grge Martića. *Godišnjak Instituta za izučavanje jugoslovenskih književnosti*, knj. 2, str. 35–53. (isto: Brozović, Dalibor. 2006. *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnoga standarda*. Zagreb : Školska knjiga, str. 83–107.).
- Brozović, Dalibor. 1978. Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. U knjizi *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Zagreb : Liber — Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 9–83 + 4 karte. (isto: Brozović, Dalibor. 2006. *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnoga standarda*. Zagreb : Školska knjiga, str. 155–178.).
- Brozović, Dalibor. 1985. Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. *Jezik* 33:1, str. 1–15.

- Brozović, Dalibor. 1999. Odnos hrvatskoga i bosanskoga odnosno bošnjačkoga jezika. *Jezik* 47:1, str. 13–16. (isto: *Osvit*, br. 2–3, 1999b, str. 15–20.).
- Brozović, Dalibor. 2006. *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnoga standarda*. Zagreb : Školska knjiga.
- Bubalo, Jakov. 1982. Zasluge franjevacu za hrvatski književni jezik u 19. st. *Kačić*, str. 341–352.
- Džaja, Srećko Matko. 1972. Povijesni okviri djelovanja bosanskih franjevacu 19. st. U zborniku *Jukić*, 2, str. 111–120. (isto: *Godišnjak Instituta za izučavanje jugoslavenskih književnosti* II, 1973, str. 25–34.).
- Gabrić-Bagarić, Darija. 1995. »Jezik bosanski« i slika Bosne u djelima pisaca 17. st. U zborniku radova *Crtajte granice, ne precrtajte ljude*. *Studia Vrhbosniensia* 7, Sarajevo-Bol : Vrhbosanska teološka škola.
- Grubišić, Vinko. 1978. O književnojezičnoj politici u SR BiH. *Hrvatska revija* 1, str. 51–64.
- Grubišić, Vinko. 1985. Hrvatski jezik nakon II. svjetskog rata. *Hrvatska revija* 2, str. 272–286.
- Grubišić, Vinko. 1986. Nazivi za hrvatski jezik od rata do danas, *Hrvatska revija* 1, str. 14–28.
- Halilović, Senahid. 1991. *Bosanski jezik*. Sarajevo : Biblioteka Ključanin.
- Jahić, Dževad. 1991. *Jezik bosanskih muslimana*. Sarajevo : Biblioteka Ključanin.
- Jezik u Bosni i Hercegovini* (Zbornik radova). 2005. Urednik Svein Monnesland. Sarajevo/Oslo : Institut za jezik u Sarajevu/Institut za istočnoevropske i orijentalne studije.
- Jonke, Ljudevit. 1964. Specifičnosti u normiranju hrvatskosrpskog jezika. *Jezik* XII:1, str. 1–6.
- Jonke, Ljudevit. 1965. *Književni jezik u teoriji i praksi*. II. prošireno izdanje. Zagreb : Znanje.
- Jonke, Ljudevit. Značenje i uloga jezika u pravilnom razvijanju međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji. *Naše teme* IX, str. 1363–1371.
- Katičić, Radoslav. 1972. Identitet jezika. *Svremena lingvistika* 5–6, str. 5–14.
- Katičić, Radoslav. 2004. *Hrvatski jezični standard* (i August Kovačec. *Izazovi globalizacije i hrvatski jezični standard*. Predavanje održano 27. I. 2004. u HAZU u organizaciji Razreda za filološke znanosti HAZU.). Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kuna, Herta. 1971. Jezik bosanske književnosti 17. i 18. vijeka u svjetlosti književno-jezičkog manira. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 14/1. str. 33–51.
- Kuna, Herta. 1972. Udio franjevačke književnosti 18. vijeka u stvaranju li-

- terarnog jezika zapadnog srpskohrvatskog područja. *Književni jezik I*, br. 3–4, str. 41–61.
- Maretić, Tomo. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb : Štampa i naklada knjižare L. Hartmana.
- Moguš, Milan. 1993. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb : Globus.
- Mostarsko savjetovanje o književnom jeziku* (referati, diskusija, zaključci). 1974. Sarajevo : Institut za jezik i književnost i NIP Oslobođenje.
- Musa, Šimun. 1992. *Franjo Milićević i hrvatski kulturni preporod u Hercegovini*. Mostar : HKD Napredak.
- Musa, Šimun. 1999. Položaj i budućnost hrvatskoga jezika u BiH. *Osvit* 2–3, str. 57–61.
- Musa, Šimun. 2001. Povijesni pregled hrvatskoga jezika u BiH, njegova sadašnjost i budućnost. U zborniku *Hrvatski jezik u BiH – jučer i danas*, str. 39–51.
- O književnojezičnoj politici u SF BiH*. 1975. Sarajevo : Oslobođenje.
- Pranjковиć, Ivo. 1993. *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb : Matica hrvatska
- Pranjковиć, Ivo. 2000. *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Samardžija, Marko. 1993. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, Marko. 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.
- Stančić, Ljiljana. 1983. Jezička politika i nominacija jezika u BiH za vrijeme austrougarske uprave. *Književni jezik* 2–3, str. 139–160.
- Stančić, Ljiljana. 1986. Lingvistička terminologija u BiH u vrijeme austrougarske uprave, *Radovi Instituta za jezik u Sarajevu* 12, 9–387.
- Stančić, Ljiljana. 1987. Ozvaničenje Vukove ortografske norme u BiH. *Književni jezik* 16/2, str. 120–126.
- Šipka, Milan. 1974. Uvodno izlaganje. U zborniku *Mostarsko savjetovanje o književnom jeziku* (referati, diskusija, zaključci). Sarajevo, str. 12–13.
- Šipka, Milan. 1975. *Jezični savjetnik*. Sarajevo : Svjetlost.
- Šipka, Milan. 2001. *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000) – dokumenti*. Sarajevo : Institut za jezik u Sarajevu.
- Šipka, Milan. 2005. Standardni jezik i jezična politika 1918–1970. U zborniku *Jezik u Bosni i Hercegovini* (Urednik Svein Monnesland), str. 407–434.
- Škiljan, Dubravko. 1988. *Jezična politika*. Zagreb : Naprijed.
- Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb : Naklad-

ni zavod Matice hrvatske.

Vončina, Josip. 1979. *Jezičnopovijesne rasprave*. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber.

Vončina, Josip. 1988. *Jezična baština. Lingvostilistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. st.* Split : Knjževni krug.

Vuković, Jovan. 1972. *Knjževni jezik danas*. Sarajevo : Veselin Masleša.

Tradicija, teorija i sadašnja praksa u primjeni književnog jezika u BiH. 1974. *Život* 11–12.

Ustavi i zakoni iz SRBiH i SFRJ i ustavi i zakoni F BiH, RS te županijski ustavi i zakoni iz F BiH

Službeni list DFJ 1: 14. veljače 1945., Beograd.

Borba: 14. travnja 1961., Beograd.

The Croatian language in Bosnia and Herzegovina in view of its legal and real position in society

Summary

The Croatian language, observed in its entirety, owing to historical, sociological, geographical, demographic, economic and other reasons, has a special course and very stratified structure.

This has been manifested since its early period (the period of the Baška and Humac Stone Tablets of the 12th century), when it was developing into a language of literacy and literary beginning, emergence of regional literatures when the Croatian language appeared in three different dialects, through a certain standardization of the Croatian language in the 18th and 19th century which was dominated by the new štokavian dialect and ikavian-jekavian pronunciation of the letter yat, which was mostly the merit of Franciscans from the Silver Bosnia. The Illyrian Revival Period provided a special contribution to the process of Croatian language standardization. That period was marked by conflicts between different philological schools. At the turn of the 20th century, however, one of those schools, the Croatian vukovci (followers of Vuk Karadžić), »won«. The Croatian vukovci dominated during most of the 20th century, advocating some kind of unitarism, except during the rule of the Independent State of Croatia, when the standardization strategy tended towards exclusivity.

Post-WWII Yugoslavia was also full of the unitarianist-repressive measures in the implementation of language standardization, all under the presence of »language tolerance«, and especially in Bosnia and Herzegovina, where »a unique Bosnian-Herzegovinian standard form of linguistic expres-

sion« should have been constituted and adopted.

However, in spite of all those prohibitions, threats, punishments and every temporal temptation, the Croatian language survived as an independent, standardized language. Today it is both constitutionally and legally equal with other languages in Bosnia and Herzegovina. Regardless of the disharmony of its constitutional-legal solutions and practical realizations, it will survive all the current traps, pressures, injustices and temptations, and it will continue to be the unique language of the Croatian people in Bosnia and Herzegovina and the world.

Ključne riječi: hrvatski jezik, jezični standard, jezična unitarizacija, Bosna i Hercegovina, narječje, dijalekt

Key words: the Croatian language, language standard, language unitarianism, Bosnia and Herzegovina, dialect